

УДК 911.3:502/504

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-11-10>

Топчієв О.Г.,
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної та соціальної географії і туризму
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
topch-39@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4469-4131

Мальчикова Д.С.,
доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет
darina13@i.ua
ORCID: 0000-0002-7197-8722

Сич В.А.,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
vitsych@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4756-8950

Яворська В.В.,
доктор географічних наук, професор,
професор кафедри економічної та соціальної географії і туризму
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
yavorskaya@onu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8611-9712

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА – СТРИЖЕНЬ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІМПЕРАТИВУ ГЕОГРАФІЇ

Обговорюється становлення екологічного імперативу у географічній науці. Головним складником цього процесу слугує концепція територіальної організації суспільства. Показана послідовна зміна стратегій екологічної безпеки людства. Обговорюються головні напрями участі географічної науки у розробленні сучасних запитів суспільства на екологічний захист довкілля та збереження ландшафтної оболонки Землі. Зроблено короткий огляд актуальних проблем подальшого становлення екологічного імперативу у географічних дослідженнях: 1) визначення функціональної ролі і місця природоохоронних і середовищних видів господарської діяльності, структурування цих соціоприродних видів діяльності; 2) розроблення концепції довкілля, до складу якого включають усі генералізовані компоненти ландшафтної (географічної) оболонки; 3) обґрунтування засад еколого-економічної політики за співвідношенням «витрати – втрати»; 4) розробка принципів і методологічне обґрунтування планування територій; 5) оцінка антропогенно-техногенних навантажень на територію. Обґрунтована необхідність виділення природоохоронної діяльності в окремий структурний підрозділ господарства країн і регіонів у вигляді сектору соціоприродних видів економічної діяльності, міжгалузевих природоохоронних комплексів і кластерів. Обґрунтовано, що принципи екологічного імперативу пронизують та інтегрують усі складники планування територій. Планування природного середовища має на меті його збереження та екологічне оздоровлення; планування розселення населення, орієнтоване на розміщення населення у максимально комфортних умовах його проживання, доступності до місць роботи і відпочинку; планування територіальної організації господарської діяльності повинно забезпечити її мінімальний вплив на природу і екологічну безпеку населення, а також максимально ефективно використання наявних природних і соціально-економічних ресурсів.



До подальшого розроблення позначена проблема оцінки антропогенно-техногенних навантажень на територію і методологічне обґрунтування каркасу антропогенно-техногенних навантажень. Запропоновано якісно і кількісно характеризувати антропогенно-техногенні навантаження за об'єктами планування території: точковими – населені пункти і господарські об'єкти; лінійно-мережевими – транспортні магістралі та інфраструктурні комунікації; ареальними – ділянки з різним господарським використанням. Наголошено на тенденції посилення просторових / територіальних підходів до екологічного захисту довкілля і винятковій ролі у цій концепції територіальної організації суспільства.

Ключові слова: екологічний імператив, територіальна організація суспільства, довкілля, соціоприродні види економічної діяльності, антропогенно-техногенні навантаження.

Topchiev O.G., Malchykova D.S., Sych V.A., Yavorska V.V. TERRITORIAL ORGANIZATION OF SOCIETY – THE FORMATION CORE OF GEOGRAPHY ENVIRONMENTAL IMPERATIVE

The environmental imperative formation in geographical science is discussed. The concept of society territorial organization is the main component of this process. A consistent change in human security strategies has been demonstrated. The main directions of geographical science participation in the development of modern society's requests for ecological protection of the environment and the conservation of the Earth landscape shell are discussed. The actual problems overview of the further ecological imperative formation in geographical studies is made: 1) determination of the functional role and environmental place and environmental types of economic activity, structuring of these socio-natural activities; 2) development of the environmental concept, which includes all generalized components of the landscape (geographical) shell; 3) ecological principles and economic policy substantiation; 4) territory planning principles and methodological justification development; 5) anthropogenic-technogenic loads assessment.

Emphasized the need for environmental activities in a separate structural unit of the country and regions in the form of social and natural sector economic activities, cross-sectoral environmental complexes and clusters. Proved that the principles of ecological imperative permeate and integrate all the planning area components. Environmental planning aims at its conservation and ecological rehabilitation, rational use of its natural and territorial resources. Resettlement planning is focused on accommodating the population in the most comfortable living conditions, accessibility to places of work and leisure. The planning of economic territorial organization activity should ensure its minimal impact on the nature and ecological safety of the population, as well as maximally efficient use of available natural and socio-economic resources.

The problem of anthropogenic-technogenic loads estimation on the territory and methodological substantiation of the anthropogenic-technogenic loads framework is indicated for further development. It is proposed qualitatively and quantitatively characterize anthropogenic-technogenic loads according to the territory planning objects: point - settlements and economic objects; line-network - transport highways and infrastructure communications; areals are areas with different economic uses. The tendency of spatial / territorial approaches strengthening to ecological protection of environment is emphasized and the territorial organization concept of society belongs exclusively to it.

Key words: environmental imperative, territorial organization of society, environment, socio-natural types of economic activity, anthropogenic-technogenic loads.

Постановка проблеми. У наш час відбувається прискорене утвердження екологічного імперативу як головного і наскрізного принципу життєдіяльності людства. Спостерігається експоненціальне зростання регламентів і норм природокористування і формування нових, переважно міждисциплінарних наукових напрямів, що розробляють принципи екологічної безпеки суспільства, збереження довкілля та біосфери. Серед таких напрямів – обґрунтування *раціональної, екологічно безпечної та економічно ефективної територіальної організації суспільства* (Генеральна схема планування території України, 2000; Лісовський, 2009; Руденко, Лісовський, Маруняк, 2016; Сонько, 2003; Топчиев, 1993; Топчиев, 1996).

Донедавна головною цільовою тенденцією еколого-економічної політики був перехід від суто економічних критеріїв розвитку до

соціально-економічних і соціально-екологічних. Екологічна безпека стала головним і безальтернативним критерієм цивілізаційного поступу людства. Разом з тим посилюються новітні тенденції її соціально-економічного обґрунтування та забезпечення. Відбувається послідовне доповнення та заміна компонентних показників і нормативів екологічної безпеки комплексними та інтегральними. Істотно посилилась увага науковців та управлінців до проблем екологічно безпечної територіальної організації суспільства, до планування територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом минулого століття послідовно ускладнювалася загальна стратегія соціально-екологічної безпеки. При цьому різні підходи і концепції не просто змінювались, а взаємодіяли між собою. Відбувалось

своєрідне накопичення попередніх принципів та їх наукове й організаційне узагальнення. Першою була *концепція гранично допустимих концентрацій* (ГДК), яка встановлювала критичні межі забруднень окремими речовинами та компонентами. Надалі її доповнили *концепції допустимих викидів* (у повітря) та *скидів* (у ґрунти та водойми), за якими визначали критичні обсяги та маси загальних забруднень для окремих господарських об'єктів. Пізніше почали законодавчо визначати *необхідні площі (і частки) природно-заповідних територій*, що забезпечують збереження природного середовища і біосфери загалом. Наприкінці ХХ століття була розроблена *концепція екологічних мереж* – природних каркасів екологічної безпеки країн і регіонів. Такі каркаси являють собою територіальні системи, складені ділянками відносно чистої природи (ядра екомереж), екологічними коридорами, що поєднують їх, захисними (буферними) та сполучними територіями, що мають на меті збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. Підкреслимо, що це перший підхід, в якому головним чинником екологічної безпеки виступає територіальна організація середовища.

Помітне посилення уваги до проблеми територіальної організації суспільства та реалізації засад екологічного імперативу зумовлене сучасною євроінтеграцією України. Запозичені принципи і механізми *регіональної економіки і регіональної політики*. Державна регіональна політика започаткована в Україні від 2001 р., але її більш повна реалізація стримується сучасною гострою геополітичною та геоекономічною ситуацією, зокрема політичним і військовим конфліктом з Росією. Тим не менш принципи європейського регіоналізму активно розробляються за допомогою вітчизняної географічної науки і законодавчої практики (*Концепція державної регіональної політики*, 2001; Куйбіда, Негода, Толкованов, 2009; *Про засади державної регіональної політики*, 2015; Топчієв, Мальчикова, Яворська, 2015 тощо).

У 1990-х роках країни ЄС розпочали *формування природних каркасів екологічної безпеки країн і регіонів – екологічних мереж*, і Україна практично відразу імплементувала цей досвід (*Про екологічну мережу України*, 2004; *Про затвердження Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки*, 2000). Цими двома законами України були затверджені

програми і концепції формування екологічних мереж – національної та регіональних (області, АР Крим). Показово, що у розробленні цього напрямку активну участь приймають географи (*Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі*, 2009; Сич, Яворська, Коломієць, 2015; Топчієв, Мальчикова, 2014).

У цей же час європейські країни започаткували новий науковий напрям – *планування територій*, за яким проектні схеми раціональної територіальної організації природного середовища, населення та господарства розробляють вже не лише для планувальних районів (як це було донедавна), а для регіонів і країн. І цей підхід був активно використаний Україною: протягом 1997–2002 років була розроблена "Генеральна схема планування території України", затверджена законом України. У вітчизняній географії формується новий науковий напрям з планування територій (Руденко et al., 2014; Сич, Топчієв, Мальчикова, Яворська, 2019; Топчієв, Мальчикова, 2014; Топчієв, Мальчикова, Яворська, 2015).

Постановка завдання. Отже, враховуючи вищезазначене, метою нашого дослідження є актуалізація участі географічної науки у задоволенні сучасних запитів суспільства щодо збереження ландшафтно-оболонки Землі з використанням просторових підходів до екологічного захисту довкілля і застосуванням концепції територіальної організації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У традиційних теоретико-методологічних розробках вітчизняної географії проблеми становлення екологічного імперативу займають чільне місце. Йдеться, зокрема, про обґрунтування принципів і моделей раціональної, екологічно безпечної та економічно ефективної територіальної організації населення та господарства (Топчієв, Сич, Шашеро, 2019; Топчієв, 1993; Топчієв, Мальчикова, Яворська, 2015), розроблення соціальної екології як нового наукового напрямку (Бачинський, 1991), формування нової дисципліни – географічної екології (геоекології) (Боков, Єна, Єна, 1996; Топчієв, 1996; Шищенко, Гавриленко, Муніч, 2014), ландшафтне планування (Руденко et al., 2014), конструктивну географію, антропогенне ландшафтознавство на глобальному і регіональному рівнях (Денисик, 2012; Денисик, Тімець, 2015), концепцію довкілля (Голубець, 2015; Топчієв, Мальчикова, Пилипенко,



Яворська, 2017). Необхідно підкреслити певну невідповідність між прискореним зростанням запитів суспільства на безумовну і безальтернативну екологічну безпеку та відповідним розширенням її нормативно-правової бази, з одного боку, і дещо уповільненим її науково-методичним розробленням та впровадженням у програми і навчальні плани підготовки спеціалістів, з іншого. Порівняймо для прикладу новітню вітчизняну законодавчу базу природоохоронної діяльності, появу відповідних наукових напрямів з украї обмеженими і уповільненими трансформаціями програм підготовки фахових географів.

Зробимо короткий огляд актуальних проблем подальшого становлення екологічного імперативу у географічних дослідженнях.

До однієї з найбільш актуальних проблем подальшого становлення екологічного імперативу у географічних дослідженнях належить визначення функціональної ролі і місця природоохоронних, рекреаційних і «середовищних» видів господарської діяльності, структурування їх як *соціоприродних видів діяльності*. В умовах формування постіндустріальної (інформаційної) цивілізації і революції послуг частка зайнятих у природоохоронній, рекреаційній та різних видах «середовищної» діяльності стрімко зростає, проте у сучасних галузевих систематиках видів господарської діяльності такі складники господарства не виділені в окрему групу, блок чи сектор. Гостроту такої проблеми ілюструє сучасна офіційна рубрикація природоохоронних та рекреаційних галузей і видів діяльності і той факт, що ці сфери господарства перебувають у багатьох країнах у нескінченних організаційно-управлінських трансформаціях і перебудовах. Ми пропонуємо називати їх *соціоприродними видами діяльності* з урахуванням поширення у сучасній географії конструкту «соціоприродний» (Сич, Топчієв, Мальчикова, Яворська, 2019). Зрозуміло, що така пропозиція потребує подальшого обговорення і більш глибокого методологічного обґрунтування. На регіональному рівні групу соціоприродних видів діяльності варто розглядати як *міжгалузеві комплекси* чи *клас-тери*. Виділення соціоприродних видів діяльності як структурного підрозділу господарства дозволить, на наш погляд, істотно поглибити і впорядкувати сучасні процеси трансформації структури господарства країн і регіонів і посилити їх соціально-екологічну спрямованість.

Важливу роль у становленні екологічного імперативу у географічних дослідженнях відіграє *середовищний підхід*. Наприкінці XIX ст. у французькій школі «географії людини» була розроблена *концепція географічного середовища*. На відміну від попереднього *географічного детермінізму і посибілізму*, ця концепція була доволі конструктивно сприйнята вітчизняними географами. Н.К. Мукітанов (1979) запропонував розглядати предмет географії як географічне середовище. Цей підхід розвитку не одержав внаслідок тогочасного розмежування вітчизняної географії на фізичну та економічну і дискусій щодо включення – невключення населення з його господарською діяльністю до складу географічної оболонки Землі. З появою екології набуло поширення поняття *навколишнього середовища* (umwelt), яке у географії модифікувалось у *навколишнє природне середовище*. Своєрідний ренесанс географічного середовища пов'язаний з *концепцією інвайронменталізму* – вчення про взаємодію суспільства з навколишнім середовищем, яке згодом почало визначати всю предметну область географічної науки у багатьох країнах.

Останнім часом у вітчизняній географії розробляють *концепцію довкілля* (Голубець, 2015; Топчієв, Мальчикова, Пилипенко Яворська, 2017). До складу довкілля включають усі генералізовані компоненти ландшафтної (географічної) оболонки: 1) природне середовище; 2) агротехнічне середовище (за Ф.Н. Реймерсом – «друга природа»); 3) штучний матеріальний світ, створений людиною (за Ф.Н. Реймерсом – «квазіприрода»), що формує техногенне середовище суспільства; 4) соціальне середовище (Реймерс, 1990). У вітчизняній географії наявні два підходи до предметного представлення географічного середовища:

1) географічне середовище як частина географічної оболонки, частина природи Землі, освоєна людиною (але без самої людини): суспільство – господар дому, а дім – географічне середовище;

2) географічне середовище як довкілля – частина ландшафтної оболонки, що включає всі її компоненти, у тому числі і саме населення.

Концепція довкілля дає можливість досліджувати будь-які компонентні різновиди географічного середовища (наприклад, інформаційне середовище), а також різноманітні їх поєднання та комбінації аж до інтегрального довкілля. Перший напрям зберігає свою актуальність як суб'єкт-об'єктна системна форма-

лізація, за якою «людина – суб'єкт, «господар дому», а географічне середовище – об'єкт, «дім людства».

Важливим чинником екологічного імперативу стала *еколого-економічна політика* – обов'язковий складник будь-яких стратегій і програм соціально-економічного розвитку. Її слабкою ланкою є недостатня статистично-інформаційна база: вітчизняна статистика веде облік лише *екологічних витрат*, спрямованих на захист населення від забруднень та оздоровлення середовища. Практично відсутня статистика *екологічних витрат (екологічної шкоди)*, зумовлених забрудненням довкілля. Методологічне обґрунтування поєданого і співставного аналізу витрат і втрат як основи еколого-економічних стратегій і програм вже відоме (Топчієв, Мальчикова, Яворська, 2015).

Потужним науковим напрямом прикладних географічних досліджень територіальної організації суспільства стало *планування територій*. У середині 1990-х років європейці поширили принципи планування міст (генеральні плани міст) і планувальних районів (районне планування) на країни і регіони і зробили їх обов'язковими складниками стратегій соціально-економічного розвитку територій. Показово, що Україна надзвичайно оперативно запозичила цей європейський досвід і протягом 1997–2002 років розробила «Генеральну схему планування території України», що набула статусу Закону України. У вітчизняній географії вже позначений загальний напрям планувальних розробок, що має назву *геопланування* (Топчієв, Мальчикова, 2014) і об'єднує планування міст (генплани), планувальних районів (так звані «районні планування») і оглядове середньо- та дрібномасштабне планування регіонів та країн.

Планування територій має на меті раціональне, екологічно безпечне та економічно ефективно використання середовища життєдіяльності населення і акцентує норми і регламенти користування територією як унікальним, найбільш загальним і безальтернативним його ресурсом (Топчієв, 2010). Планування територій являє собою конструктивний варіант концепції територіальної організації суспільства. Принципи екологічного імперативу пронизують та інтегрують всі складники планування територій. *Планування природного середовища* має на меті його збереження та екологічне оздоровлення, раціональне використання його природних та територіальних

ресурсів. *Планування розселення населення (екістичне планування)* орієнтоване на розміщення населення у максимально комфортних умовах його проживання, доступності до місць роботи і відпочинку. *Планування територіальної організації господарської діяльності* повинно забезпечити її мінімальний вплив на природу й екологічну безпеку населення, а також максимально ефективно використання наявних природних і соціально-економічних ресурсів.

Методологічні переваги планування територій полягають у поєданому і співставному аналізі головних компонентів ландшафтної оболонки – природного середовища, населення з його виробничою та духовною діяльністю і штучного матеріального світу – техносфери, створеної людиною. Це своєрідний апофеоз комплексних географічних досліджень, що розробляють раціональну геопросторову (територіальну) організацію ландшафтної оболонки Землі як цілісної соціоприродної геосфери.

Зростає *розуміння ролі простору у суспільному розвитку*. Поряд з ландшафтним плануванням і плануванням територій з'явилася *European Charter for Regional / Spatial Planning*, (1983) і Керівні Принципи Збалансованого Просторового Розвитку Європейського Континенту (2000), де, зокрема, зазначено, що *«регіональне / просторове планування є географічним виразом економічної, соціальної, культурної та екологічної політики суспільства*. У становленні екологічного імперативу спостерігається тенденція посилення його просторових (територіальних) складників. Традиційні компонентно-галузеві показники забруднення довкілля інтенсивно доповнюються і розширюються територіальними характеристиками антропогенно-техногенних навантажень. Для географічних досліджень пріоритетною стала *територіальна систематика антропогенних і техногенних навантажень* на довкілля.

Оцінка антропогенно-техногенних навантажень (АТН) на природне середовище традиційно розробляється за окремими компонентами для різних галузей і видів господарської діяльності, а також для окремих підприємств. Зростають запити суспільства на таку оцінку для територіальних одиниць – таксонів різних типів і масштабів. Для потреб планування територій необхідна систематика поселень за рівнями АТН залежно від їх людності та функціональних типів. Транспортні магістралі та інфраструктурні коридори необхідно класифікувати за рівнями техногенного впливу



на довкілля, і такий вплив повинен бути ешелюваним. Нагадаємо особливу роль транспортно-інфраструктурних комунікацій як «біосферних бар'єрів», що розчленовують природне середовище на окремі частини і значною мірою порушують їх біо/геохімічні зв'язки. Для сільськогосподарського природокористування актуальною є систематика оброблюваних земель за рівнями інтенсивності їх використання. Певною мірою вже розрізняють землеробство екстенсивне, помірно- та високоінтенсивне. Свої особливості сільськогосподарського використання мають зрошувані землі, а також землі приміських зон та садово-городніх ділянок. У державному земельному кадастрі України, який ще розробляють, різна інтенсивність сільськогосподарського землекористування певною мірою повинна враховуватись. Але більш глибоке методологічне розроблення цього напрямку – одна з проблем географічної науки.

Складною і недостатньо розробленою лишається проблема оцінки АТН для потреб планування територій. Техногенні навантаження традиційно аналізують за видами економічної діяльності, за окремими галузями і виробництвами, за окремими підприємствами та господарськими об'єктами. Для потреб геопланування необхідно трансформувати галузеві і секторальні оцінки АТН у територіальні. Прийшов час якісно і кількісно характеризувати АТН за об'єктами геопланування: точковими – населені пункти і господарські об'єкти; лінійно-мережними – транспортні магістралі та інфраструктурні комунікації; ареальними – ділянки з різним господарським використанням. У геоплануванні вже розроблена концепція *природного каркасу екологічної безпеки території* у вигляді екологічних мереж. Відповідної територіальної схеми просторового розподілу АТН у вигляді *каркасу антропогенно-техногенних навантажень* практично ще нема. Зроблені перші кроки до її обґрунтування (Сич, Шашеро, Коломієць, 2019; Топчієв, Сич, Шашеро, 2019).

Висновки з проведеного дослідження. Становлення екологічного імперативу в географії обговорюється на засадах її стрижневої концепції територіальної організації суспільства. Показана послідовна зміна стратегій екологічної безпеки людства. Обговорюються головні напрями участі географічної науки у розробленні сучасних запитів суспільства на екологічний захист довкілля та збереження

ландшафтної оболонки Землі. Серед них: структурування соціоприродних видів діяльності на рівнях сектор – міжгалузевий комплекс – кластер; концепції географічного середовища, навколишнього середовища, довкілля; ландшафтне планування; формування екологічних мереж; планування територій. До подальшого розроблення позначена проблема оцінки антропогенно-техногенних навантажень на територію і методологічного обґрунтування каркасу антропогенно-техногенних навантажень. Наголошено на тенденції посилення просторових / територіальних підходів до екологічного захисту довкілля і винятковій ролі у ній концепції територіальної організації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачинский, Г.А. (1991). *Социоэкология: теоретические и прикладные аспекты*. Киев : Наукова думка, 152 с. [Bachinskiy, G.A. (1991). *Socioecology: theoretical and applied aspects*. Kiev : *Naukova Dumka*, 152 p. (in Russian)].
2. Боков, В.О., Єна, А.В., Єна, В.Г. (1996). *Геоэкология. Научно-методическая книга по экологии*. Симферополь: «Таврия», 384 с. [Bokov, V.O., Yena, A.V., Yena, V.G. (1996). *Geoecology. Scientific and methodological book on ecology*. Simferopol: «Tavria», 384 p. (in Russian)].
3. Генеральна схема планування території України. Пояснювальна записка в 2 т., (2000). *Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України. Державний інститут проектування міст «ДІПРОМІСТО»*. Київ. 68 с. [The general plan for planning the territory of Ukraine. Explanatory note in 2v., (2000). *State Committee of Architecture, Architecture and Life Policy of Ukraine. State Institute of Projects "DIPROMISTO"*. Kiev. 68 p (in Ukrainian)].
4. Голубець, М.А. (2015). Середовищезнавство – в географічну науку. *Український географічний журнал*. 2. 10–15. [Golubets, M.A. (2015). Medium-knowledge – in geography science. *Ukrainian geographic magazine*. 2. 10–15 p. (in Ukrainian)].
5. Денисик, Г.І. (2012). Антропогенне ландшафтознавство: Частина I. *Глобальне антропогенне ландшафтознавство*. Вінниця : Едельвейс і К. 335 с. [Denisik, G.I. (2012). *Anthropogenic landscape knowledge: Chastina I. Globally anthropogenic landscape knowledge*. Vinnitsya : Edelweiss і К. 335 p. (in Ukrainian)].
6. Денисик, Г.І., Тімець, О.В. (2015). Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина II. *Регіональне антропогенне ландшафтознавство*. Вінниця : Арбат. 170 с. [Denysyk, G.I., Timets, O.V. (2015). *Anthropogenic landscape knowledge: the first place. Chastina II. Regional anthropogenic landscape knowledge*. Vinnitsya : Arbat. 170 p. (in Ukrainian)].

7. Керівні Принципи Збалансованого Просторового Розвитку Європейського Континенту. Матер. 12-ї сесії Європейської Конференції Міністрів, відповідальних за регіональне планування (7–8 вересня 2000 року, Ганновер). URL: <http://www.aokornus.at.ua/BOOKS/sustainable.pdf>. [The Principles of the Balanced Spacious Distribution of the European Continent. Mater. 12th European Conference of the Ministry of Economic Development and Trade of the Regional Planning (7–8 September 2000, Hanover) (in Ukrainian)].

8. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України № 341/2001 від 25 травня 2001. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=341%2F2001>. [The concept of state regional policy affirmed by Decree of the President of Ukraine No. 341/2001 vid 25 grass 2001. Retrieved from <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=341%2F2001> (in Ukrainian)] (дата звернення: 10.08.2019).

9. Куйбіда, В.С., Негода, В.А., Толкованов, В.В. (2009). Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав – членів Ради Європи. Київ, 170 с. [Kuibida, V.S., Negoda, V.A., Tolkovanov, V.V. (2009). Regional development and open space of the territory: additional Ukraine and the other member states for the sake of Europe. Kyiv, 170 p. (in Ukrainian)].

10. Руденко, Л.Г., Маруняк, Є.О., Голубцов, О.Г. та ін.; під ред. Руденка, Л.Г. (2014). Ландшафтне планування в Україні. Київ. Реферат. 144 с. [Rudenko, L.G., Marunyak, Є.О., Golubtsov, O.G. and other; ed. Rudenka, L.G. (2014). Landscape Planning in Ukraine. Kiev. Abstract. 144 p. (in Ukrainian)].

11. Лісовський, С.А. (2009) Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України. *Інститут географії НАН України*. Київ. 300 с. [Lisovsky, S.A. (2009) Sustainability and nature: balance of interests on the terens of Ukraine ". *Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine*. Kiev. 300p. (in Ukrainian)].

12. Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. (2009). URL: <http://www.menr.gov.ua>. [Methodical recommendations on the fragmentation of regional and municipal schemes of environmental measures: the order of the Ministry of Defense to protect the local natural remedies of Ukraine is 13 leaf fall 2009 p. (in Ukrainian)].

13. Мукитанов, Н.К. (1979). Методологические проблемы теоретизации географии. Алма-Ата : Наука. 187 с. [Mukitanov, N.K. (1979). Methodological problems of theorization of geography. Alma-Ata : Science. 187 p (in Russian)].

14. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 р. No 1864-IV (2004). *ВВР України*. 29. 53 с. [About the environmental measure of Ukraine: the Law of Ukraine is 24 cherries 2004 r. No 1864-IV (2004). *VVR Ukraine*. 29.53 p. (in Ukrainian)].

15. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5.02.2015 № 156-VIII (2015). *Відомості Верховної Ради*, 13. 90с. [About the ambush of the state regional policy: Law of Ukraine dated 5.02.2015 No. 156-VIII (2015). *Vidomosti Verkhovnoyi Radi*, 13. 90p (in Ukrainian)].

16. Про затвердження Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки : Закон України від 21 вересня 2000 р. No 1989-III (2000). *ВВР України*. 43. 5 с. [On Approval of the National Program of Formation of the National Ecological Network for 2000–2015: Law of Ukraine of September 21, 2000 No 1989-III (2000). *Information of the Verkhovna Rada*. 43.5 p. (in Ukrainian)].

17. Реймерс, Н.Ф. (1990). Природопользование. *Словарь-справочник*. Москва : «Мысль». 640 с. [Reimers, N.F. (1990). Nature management. Dictionary dictionary. Moscow : "Mysl". 640 p. (in Russian)].

18. Руденко, Л.Г., Лісовський, С.А., Маруняк, Є.О. (2016). Екологічний імператив у пріоритетах інтегрованого планувального процесу в Україні. *Український географічний журнал*. 4. 9–16. [Rudenko, L.G., Lisovsky, S.A., Marunyak, Є.О. (2016). Ecological imperative at the priorities of the integrated planning process in Ukraine. *Ukrainian geographic magazine*. 4. 9–16. (in Ukrainian)].

19. Сич, В.А., Шашеро, А.М., Коломієць, К.В. (2019). Каркас антропогенно-техногенних навантажень на територію регіону Українського Причорномор'я. *Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки*. 24. 1. [Sich, V.A., Shashero, A.M., Kolomits, K.V. (2019). Framework of anthropogenic-technogenic loads on the territory of the Ukrainian Black Sea region. *Newsletter of Odessa National University. Seriya Geographic and geological sciences*. 24.1. (in Ukrainian)].

20. Сич, В.А., Яворська, В.В., Коломієць, К.В. (2015). Особливості формування екомережі регіону Українського Причорномор'я. *Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки*. 20. 4. 129–143. [Sych, V.A., Yavorska, V.V., Kolomiets, K.V. (2015). Features of the form on the coast of the Ukrainian Black Sea region. *Newsletter of Odessa National University. Seriya Geographic and geological sciences*. 20. 4. 129–143. (in Ukrainian)].

21. Сич, В.А., Коломієць, К.В. (2015). Рекреаційні складові у плануванні території регіону Українського Причорномор'я. *Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки*. 20. 2. 121–132. [Sych, V.A., Kolomiets, K.V. (2015). Recreation of warehouses at the planning territory of the Ukrainian Black Sea region. *Newsletter of Odessa National University. Seriya Geographic and geological sciences*. 20. 2. 121–132. (in Ukrainian)].

22. Сич, В.А., Топчієв, О.Г., Мальчикова, Д.С., Яворська, В.В. (2019). Соціоприродні види діяльності у господарських комплексах країн і регіонів: концептуалізація питання. *Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : матеріали VIII Всеукраїнської науково-прак-*



тичної конференції (м. Херсон, 3–4 жовтня 2019 р.). Херсон : Гельветика, 219–222. [Sych, V.A., Topchiev, O.G., Malchykova, D.S., Yavorska, V.V. (2019). Social and natural activities in state-owned complexes of the country and regional: conceptualization of the issue. *Regional Problems of Ukraine: Geographic Analysis and Search for Solutions: Proceedings of the VIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kherson, October 3-4, 2019)*. Kherson : Helvetika, 219–222. (in Ukrainian)].

23. Сонько, С.П. (2003). Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. Київ. Ніка-Центр. 286 с. [Sonko, S.P. (2003). Spacious rosette of social-natural systems: ways to a new paradigm. Kiev. Nika-Center. 286 p. in Ukrainian].

24. Топчиев, А.Г. (1996). Геоэкология: географические основы природопользования. Одесса : Astroprint. 392 с. [Topchiev, A.G. (1996). Geoeology: geographical basics of nature management. Odessa : Astroprint. 392 p. (in Russian)].

25. Топчиев, О.Г., Сич, В.А., Шашеро, А.М. (2019). Концепція каркасів антропогенно-техногенних навантажень. *Український географічний журнал*. 2. 41–48. [Topchiev, O.G., Sych, V.A., Shashero, A.M. (2019). Concept of frames of anthropogenic-technogenic loads. *Ukrainian geographic magazine*. 2. 41–48. (in Ukrainian)].

26. Топчиев, О.Г. (1993). Екологічна безпека і раціональна територіальна організація суспільства. *Український географічний журнал*. 2. 3–8. [Topchiev, O.G. (1993). Ecological security and rational territorial organization of society. *Ukrainian Geographical Journal*. 2. 3-8. (in Ukrainian)].

27. Топчиев, О.Г., Мальчикова, Д.С., Пилипенко І.О., Яворська, В.В. (2017). Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природничо-та суспільно-географічних досліджень. *Український географічний журнал*. 3(99). 64–70. [Topchiev, O.G., Malchykova, D.S., Pylypenko I.O., Yavorskaya, V.V. (2017). The concept of the environment is a modern direction of integration of natural and social-geographical research. *Ukrainian Geographical Journal*. 3 (99). 64–70. (in Ukrainian)].

28. Топчиев, О.Г., Мальчикова, Д.С. (2014). Планування територій: Навч. посіб. Херсон. 268 с. [Topchiev, O.G., Malchykova, D.S. (2014). Territorial Planning: Educ. tool. Kherson. 268 p. (in Ukrainian)].

29. Топчиев, О.Г., Мальчикова, Д.С., Яворська, В.В. (2015). Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Херсон. 370 с. [Topchiev, O.G., Malchykova, D.S., Yavorskaya, V.V. (2015). Regional studies: geographical bases of regional development and regional policy. Kherson. 370 p. (in Ukrainian)].

30. Топчиев, О.Г. (2010). Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал. *Український географічний журнал*. 4. 3–9. [Topchiyev, O.G. (2010). Territory: modern content of the concept; functions; resource potential. *Ukrainian Geographical Journal*. 4. 3–9. (in Ukrainian)].

31. Шищенко, П.Г., Гавриленко, О.П., Муніч, Н.В. (2014). Геоэкология: теоретичні та практичні аспекти. Київ. 468 с. [Shyshchenko, P.G., Gavrylenko, O.P., Munich, N.V. (2014). Geoeology: theoretical and practical aspects. Kiev. 468. (in Ukrainian)].

32. European Charter for Regional/Spatial Planning, 20 May 1983 in Torremolinos, Spain: Council of Europe, European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT). (1983). Retrieved from <https://www.worldcat.org/title/european-regional-spatial-planning-charter-torremolinos-charter-adopted-on-20-may-1983-at-torremolinos-spain/oclc/254970256> (дата звернення: 10.08.2019).

33. Sych, V.A. Yavorska, V.V., Nevko, I.V., Kolomiyets, K. V. (2018). Organization of tourist and recreational activity within the objects of the natural protected fund in the Odessa region. *Вісник Дніпровського університету. Серія: Геологія, географія*, 27, 2, 377–385 [Sych, V.A. Yavorska, V. V., Nevko, I. V., Kolomiyets, K. V. (2018). Organization of tourist and recreational activity within the objects of the natural protected fund in the Odessa region. *Bulletin of the Dnipro University. Series: Geology, Geography*, 27, 2, 377–385].

Стаття надійшла до редакції 24.05.2019

The article was submitted for publication on 24.05.2019